Geen paternalisme maar solidariteit

Léon Boer

Het lijkt de wereld op z'n kop. Progessieve, libertaire intellectuelen zoals Swierstra, Tonkens en Van der Lans, actief in en om GroenLinks, schuwen het niet langer: pleidooien voor paternalisme en een links beschavingsoffensief (zie ***Waterstof***, 17 maart 2006). Grote woorden en dat is even wennen. Want vooral uit deze hoek waaide decennia lang een vrijzinnige, antipaternalistische wind.

Vooropgesteld: ik vind het moedig van Swierstra en Tonkens om dit thema op te pakken. Het raakt namelijk de axioma's van de linkse, libertaire politiek en ze zijn niet te benauwd om die discussie aan te gaan. Ik vind het thema ook goed gekozen: "hoe rust je mensen toe voor onze veeleisende, maar ook spannende en rijke samenleving." En op een tweetal punten, namelijk in het afstand nemen van het cultuurrelativisme en de bemoeizorg, kan ik een eind meegaan met het verhaal van Swierstra en Tonkens. Maar dat is wat anders dan met het predikaat beschaver en paternalist te gaan lopen, dat stuit me eerder tegen de borst. Niet omdat ik een flower power adapt ben, integendeel.

Mijn pijnpunt zit primair in het wereldbeeld dat verbonden is aan een term als 'paternalisme'. Ik geef de voorkeur aan solidariteit ('tussen de mensen staan') en een 'negatieve ethiek' (vermijden van vernedering en wreedheid), omdat dit beter past bij een links wereldbeeld. Maar ook omdat ik er van overtuigd ben dat wanneer het gaat om het beter toerusten van mensen, je negen van de tien keer meer bereikt met een houding die andere mensen als een gelijke benadert, dan met een afstotende 'ik-ben-pleegzuster-bloedwijn-en-weet-wat-goed voor-u- is' houding.

Wereldbeeld

Het is merkwaardig dat juist libertairen de term paternalisme oppoetsen. De oorsprong van dit woord ligt in de Romeinse wereld. Een wereld waarin de pater familias met harde, autoritaire, hand regeerde over vrouw en kinderen. Een ontegenzeggelijk hiërarchisch wereldbeeld, wat nog lang z'n naweeën heeft gekend. En dat druist regelrecht in tegen datgene waar progressief links al decennia voor staat: zelfontplooiing, vrouwenemancipatie, lossere, minder autoritaire

gezinsverhoudingen. Het verschil kan niet groter zijn, de barse wereld waarin de term is geslagen en de wereld waar Tonkens voor staat; de haren moeten haar bij een dergelijke term toch ter berge rijzen.

Zijn er geen betere uitgangspunten dan paternalisme? Ik denk het wel. In de Den Uyl lezing van december 2005 plaatst de Israëlische filosoof Avishai Margalit paternalisme rechtstreeks tegenover de andere familiare metafoor, namelijk die van broederschap. Daarbij is het meest in het oog springende verschil dat paternalisme vooral gebaseerd is op verticale verhoudingen en broederschap op horizontale verhoudingen:

‘The revolutionary fraternity is in competition with another political family metaphor: paternalism, which is the government of a father over his children, a thoroughly vertical relation. It is a relation of authority and hierarchy. Paternalism is a relatively new term coined in the second half of the nineteenth century, but viewing the king as father and his subjects as children has been with us from time immemorial. Paternalism is based on the idea that the ruler, the metaphorical father, knows best what is good for his subjects, his metaphorical children, than they themselves do. Fraternity differs from paternalism and in a way is a rejection of paternalism. We the metaphorical brothers will help you as long as you are loyal to the family. Fraternity is meant to replace paternalism as the model of family relations.’

In het verlengde daarvan neemt Margalit, vanwege het familiare karakter, afstand van de term broederschap. Bovendien gingen de nationalisten met dit begrip aan de haal. Hij spreekt bij voorkeur over solidariteit, die dezelfde horizontale relatie kent, namelijk een hechte onderlinge relatie gericht op een gezamenlijke zaak, maar waarbij een directe, familiare, band geen voorwaarde is. Wanneer het gaat om een links wereldbeeld, geef ik de voorkeur aan een relatief horizontale, egalitaire en solidair burgerschapsideaal, boven de elitair, hiërarchische, snobistische, ***stiff upper lip*** van Theodore Dalrymple.

Nasleep van ‘68

In de nasleep van 1968 “schaamde men zich de ogen uit het hoofd voor de eigen voorhoedepretenties en het dedain waarmee men nog pas daarvoor had neergekeken op het ‘klootjes volk’”, aldus Swierstra en Tonkens. Dat is voor een groot deel façade. Want ook de ‘linkse elite’ bleef na de jaren zestig neerkijken op het klootjesvolk, met het verschil dat het vanaf eind jaren zestig de handen ervan af trok. Of zoals Jaap Dronkers (hoogleraar sociale stratificatie) dat op 15 januari 2005 in ***de Volkskrant*** onder woorden bracht.

“De studentenonlusten van '68 brachten aan beide zijden van de oceaan een jong en hooggeschoold kader aan de macht binnen de linkse partijen (in Nederland Nieuw Links en later GroenLinks), en dat markeerde het begin van het einde van de linkse gemeenschapstraditie, van speeltuinvereniging tot vakbondsleven, van cultureel vormingswerk tot kleinschalige woningcorporaties. Want dit hooggeschoolde kader beschouwde die linkse gemeenschap, de rode familie, als verouderd, betuttelend en bekrompen.”

Kortom het kind, de gemeenschapstraditie, werd met het ? antipaternalistisch - badwater weggegooid. Een einde aan de verzuiling en lege kerken, hoe willen Swierstra en Tonkens hun paternalisme en beschavingsoffensief inzetten, behalve dan via de overheid gesubsidieerde professionals? Hoog vanuit de kansel preken voor lege (linkse) kerken? Gaat het er, in het voetspoor van Dronkers, niet eerder om de gemeenschapstraditie binnen links op te frissen? Of zoals Dronkers zelf zegt: ‘Het gaat vooral om het herstel van individuele en gezamenlijke verantwoordelijkheid voor de kwaliteit van samenleving, buurt, school en gezin. Links moet de verantwoordelijkheid voor de gemeenschap niet meer overlaten aan de overheid, maar die zelf ter hand nemen, samen met direct betrokkenen.’ Een gemeenschap die, ontleend aan Duyvendak en Hurenkamp, ‘licht’ mag heten, maar die, ‘niet alleen oog heeft voor de opties van voice en exit, maar ook voor diepe gevoelens van loyaliteit.’ (citaat van Baukje Prins in ***Waterstof*** van 17 april 2005).

Links paternalisme of links burgerschap?

Los daarvan kan ik mij op twee punten goed herkennen in het pleidooi van Tonkens en Swierstra. Ten eerste omdat ze afstand nemen van ‘het postmoderne cultuurrelativisme’ - alhoewel ikzelf de term ‘links burgerschap’ prefereer boven een militante, oorlogsretoriek-achtige term als ‘beschavingsoffensief’. In het verlengde daarvan, en daar zie ik herkenningpunten bij Swierstra en Tonkens, moet links af van het antiburgerlijke sentiment. Of zoals Swierstra en Tonkens onder woorden hebben gebracht: bij ‘nieuw-links’ stond “niet de beschaafde burgerman maar de gek voorop.”

Dit sluit aan bij de woorden van de historicus A.J.C. Sluter, die in 1946 in een artikel over de Nederlandse arbeidersbeweging stelt: “De afkeer van de burger als drager van een vorm van cultuur was een eigenschap van de intellectueel en de kunstenaar. De arbeider had, dunkt me, over het algemeen niet zozeer een afkeer van de burgerlijke levensvorm en de burgerlijke beschaving als van de economische macht die de burgerij over de arbeider had, afgezien van het ressentiment, dat het verschil in welstand de arbeider inboezemde. Mij wil het

voorkomen dat het ideaal van de grote meerderheid der arbeider een kleinburgerlijk bestaan was, natuurlijk met een nieuwe noot en wat andere kleur, hier en daar. Indien ze zich een ander leven droomden, was er voor die droom toch een vorm nodig, waarover ze niet beschikten en die ze dus ontlenen moesten'.

Het gaat om de vraag hoe we de draad van Sluter weer op kunnen pakken, die eens stevig afstoffen, en vertalen naar "toerusting in een open en plurale samenleving." Wat de exacte inhoud daar ook van is, ze is slechts op hoofdlijnen te formuleren. Daarbij is het zaak te waken voor snobisme. Immers, wanneer je een bepaalde standaard hanteert, betekent dat dat sommigen daar (nog) niet aan voldoen. Daarbij is het niet denkbeeldig dat deze personen met meewarigheid of zelfs met hoon worden bekeken. Deze vormen van snobisme zijn vernederend en zullen moeten worden vermeden (zie Margalit ***De fatsoenlijke samenleving*** 1996). Ook hiermee kan een links burgerschap met van oudsher meer oog voor emancipatie zich onderscheiden van een rechts pleidooi.

Bemoeizorg

Mijn tweede punt van instemming geldt Swierstra en Tonkens' stelling dat paternalisme aan de orde is in het geval van gemarginaliseerde groepen die vaak gevangen zijn in een '***culture of poverty***'. Bij deze ***multiproblem*** gezinnen met situaties van geweld, verwaarlozing en verslaving, ligt paternalistisch ingrijpen voor de hand. Daarbij helpt het niets als een hulpverlenende instantie een briefje door de brievenbus doet met het verzoek contact op te nemen, waarbij vervolgens bij het uitblijven van een antwoord wordt gewezen op eigen verantwoordelijkheid, privacy en 'autonomie van de klant'. Maar ook voor deze gemarginaliseerden geldt een respectvolle benadering die terecht grenzen stelt aan een overmatig paternalisme (zie bijvoorbeeld Richard Sennett: ***Respect***).

Negatieve ethiek en het heruitvinden van solidariteit

Desalniettemin vind ik het belangrijk om nadruk te leggen op 'negatieve ethiek' en het opnieuw vormgeven van solidariteit. Dit staat deels op gespannen voet met pleidooien voor paternalisme en een beschavingsoffensief. Swierstra en Tonkens betreuren dat na Den Uyl geen politicus meer over de 'nieuwe mens' spreekt. Dat de 'nieuwe mens' anno 2006 eerder wordt geassocieerd met een spotje van een zorgverzekeraar, vind ik niet erg. Ik sluit me aan bij pleidooien voor een negatieve ethiek, waarbij het gaat om het tegengaan van vernedering en wreedheid in plaats van hooggestemde idealen, zoals het creëren van 'een nieuwe mens.' Een negatieve ethiek heeft als grote voordeel dat het zich concentreert op zaken waar het het ergste knelt, waar de deficiënties zitten. Bovendien worden daarmee al te

overstemde idealen vermeden.

Verder gaat het om ***reinventing*** van solidariteit, die voor links te verkiezen valt boven paternalisme. De solidariteitstraditie past veel beter omdat het voorkomt uit een ‘tussen de mensen staan.’ Solidariteit is echter geen simpel begrip, opnieuw Margalit: ‘For one thing, it is complicated because solidarity is both an attitude towards other persons and an attitude to a cause. With some people the main drive in their sense of solidarity is the people with whom they identify. With some people it is a loyalty to the cause that those people represent.’ Solidariteit gaat niet om zieligheid en slachtofferschap, maar juist om het aanspreken van trots, kracht en gezamenlijkheid. En alleen dat kan de mensen goed staande houden in open, pluralistische en dynamische samenleving!

Léon Boer is historicus en ex- PvdA Statenlid van Groningen